

Wolnowa Lesia Mykołaiwna. Formowanie psychologicznej kultury pracowników sfery socjalnej (Формування психологічної культури працівників соціальної сфери) // Zamojskie studia i materiały. – Zamość, 2008 ; zeszyt 1(26). – Rok wydania X ; seria : Pedagogika. – С. 165-177.

Вольнова Леся Миколаївна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри галузевої психології та психології управління

Інститут соціальної роботи та управління

Національного педагогічного університету імені Н.П. Драгоманова, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Кінець XX ст. приніс в українську соціально- та психолого-педагогічну практику явище, котрого не існувало в ньому легально практично з 1936 р. Саме тоді ухвалою ЦК ВКП(б) «Про педологічні збочення в системі Наркомпросів» було заборонено педологію¹, що негативно позначилося на формуванні різних галузей психолого-психологічної науки в СРСР: дитячої та педагогічної психології, психології праці та соціальної психології. Однак, починаючи з кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття, особливу роль починають відігравати фахівці, котрі пропонують суспільству абсолютно специфічні види послуг: визначення ступеня соціальної захищеності особи, сприяння дотриманню щонайперших прав людини, підвищення рівня гуманізації суспільства, психологічне забезпечення бізнес-планів, соціально-психологічну характеристику членів робочих колективів і прогноз їх сумісності тощо. Означені функції беруть на себе практичні психологи та психоконсультанти, а пізніше і соціальні педагоги та працівники.

Справді, практика показує (і в нас особливо), що часто люди стикаються з проблемами, які не можуть вирішити ні вони самі, ні члени їх сімей, ні друзі, ні сусіди, ні навіть доброзичливі урядовці. Для цього їм потрібні люди особливої професії – соціальні працівники. Тривалий кризовий стан, неясність перспектив розвитку, втомленість населення, стан аномії, зокрема розпад існуючої системи морально-етичних цінностей і відсутність виразної нової загальноприйнятої системи, – все це призводить до того, що соціально-психологічної підтримки потребує все більше людей. Ускладнення структури цивільно-правових відносин, поява безлічі нормативних актів, ряд яких суперечить раніше існуючим або один одному, посилюють потребу в правовому консультуванні. Пошук підтримки в умовах безробіття або загрози безробіття, в сприянні зайнятості та

¹ Педологія – напрям в психології та педагогіці, що ставив за мету об'єднати біологічні, соціологічні, психологічні й інші підходи до розвитку дитини.

соціальному забезпеченні підвищує роль соціальних служб, що надають допомогу в цій області. Все це дозволяє констатувати, що в Україні спеціалісти з соціальної роботи є особливо гостро запитаними.

Саме вони покликані допомагати потребуючим вирішувати проблеми, що виникають в їх повсякденному житті, та, в першу чергу, тим, хто не захищений в соціальному плані: літнім людям, інвалідам, дітям, позбавленим нормального сімейного виховання, особам з психічними розладами, алкогольно- та наркозалежним, хворим на ВІЛ/СНІД, сім'ям з «груп ризику», особам з девіантною поведінкою та ін.

Однак, професійні групи осіб, що працюють з переліченими категоріями клієнтів, також потребують вироблення абсолютно нового підходу до взаємодії зі своїми підопічними. Адже для того, щоб сформувати стресостійку особу, здатну самотійно, ефективно та відповідально будувати своє життя, вимагається насамперед самим володіти необхідними для цього якостями та демонструвати їх в процесі професійної взаємодії.

Водночас, як у сучасній Україні, так і в європейських країнах часто прослідковується утилітарне уявлення про функції соціального працівника як фахівця, який повинен дати оцінку соціального статусу людини з метою надання ефективної допомоги². Подібна думка значно звужує потенціал соціальних працівників, зокрема, в руслі їх компетенції, в плані осмислення власної професійної діяльності та у напрямі можливостей розвитку клієнтів. У зв'язку з цим представляється *актуальною проблема* цілеспрямованого вивчення та формування професійної культури при підготовці фахівців соціальної сфери.

Зазначимо, що сьогодні вимоги до високого рівня професійної культури фахівців в освіті та системі соціального захисту стають все більш значущими. Так, разом з високим рівнем розумових здібностей велике значення набуває так званий «соціальний інтелект», характеристиками якого виступають: достатня впевненість в собі, усвідомлення власного емоційного стану (що я відчуваю); управління своїм емоційним станом; внутрішня позитивна мотивація (оптимізм); здатність контролювати емоційний імпульс; відчуття іншої людини (емпатія); навички спілкування з людьми, розуміння інших людей, легкість встановлення контактів, прагнення до досягнень тощо³.

² Колесник Н. П. Влияние психологической культуры педагога на личностный рост ребенка. [Электронный ресурс] / Н. П. Колесник. – Доступ к ресурсу: <http://old.prosv.ru/metod/egorova/4.html>

³ Колмогорова Л. С. Сравнительное изучение элементов психологической культуры студентов педвуза и старшеклассников / Л. С. Колмогорова, Д. В. Каширский. // Педагог. – № 6. – Барнаул, 1998. – С. 100-108;

Означені характеристики входять у більш загальне поняття «культура особи», котре в широкому значенні цього слова розглядається як специфічна система суспільних і особових регулятивних норм, цінностей і значень, внутрішніх імперативів життєвих вчинків, потреб та орієнтацій особи, що знаходять свій вираз в певних способах саморегуляції, самоорганізації та саморозвитку⁴.

Актуальність дослідження культуротворчого компоненту соціально-педагогічної діяльності підтверджується також зростаючою кількістю робіт, що розкривають такі поняття, як: «професійно-етична культура педагога», «естетична культура», «філософська культура», «педагогічна культура», «управлінська культура» і т.д. Як показує аналіз теоретичних джерел, феномен професійної культури останніми роками інтенсивно вивчається в системі психолого-педагогічних наук (С. І. Архангельський, Є. В. Бондаревська, М. В. Євдокимова, І. Ф. Ісаєв, Н. В. Кузьміна, Є. А. Леванова, Л. А. Машина, А. І. Міщенко, В. В. Серіков, О. Г. Силяєва, В. О. Сластьонін, Н. Л. Шеховська, С. Н. Щербакова та ін.). Водночас, Л. С. Колмогорова, аналізуючи різні підходи до розуміння компонентів професійної культури, пише: «Залишається проблемою визначення поняття «психологічна культура» особи, виділення її параметрів, рівнів»⁵. Вчена відзначає, що термін «психологічна культура» не потрапив ні в один з вітчизняних психологічних словників; у довідковій літературі представлені переважно визначення окремих її складових (комунікативної культури, культури поведінки, культури мислення).

В чому ж полягає психологічна культура? Чим вона відрізняється від культури взагалі?

Зазначимо, що об'ємність та універсальність поняття культури дозволяє розглядати її багатоаспектно: як соціальний інститут; систему суспільних регулятивних норм; механізм трансляції досвіду; характеристику рівня розвитку особи; розгортання творчої діяльності людини, спрямованої на пошук значення буття і т.д. Представляє інтерес визначення культури, що подається в рамках діяльнісного підходу⁶. З цих позицій

Мартыненко О. В. Психологические аспекты формирования имиджа практического психолога [Электронный ресурс] / О. В. Мартыненко. – Доступ к ресурсу: <http://old.prosv.ru/metod/egorova/6.html>

⁴ Кузнецова Т. Ф. Культура: теории и проблемы. / Т. Ф. Кузнецова, В. М. Межуев, Н. О. Шайтанов. – М., 1995.

⁵ Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры школьника / Л. С. Колмогорова. // Вопросы психологии. – 1999. – № 1. – С. 85.

⁶ Кузнецова Т. Ф. Культура: теории и проблемы. / Т. Ф. Кузнецова, В. М. Межуев, Н. О. Шайтанов. – М., 1995.

культура виступає як «технологія», спосіб людської діяльності, як спосіб регуляції, збереження, відтворення та розвитку всього людського життя.

Особливий інтерес для нас також викликають дослідження Г. П. Щедровіцького, котрий розглядає культуру як комплекс засобів, які забезпечують відновлення найбільш значущих досягнень попереднього періоду розвитку суспільства. При цьому можливість такої реконструкції реальна лише в тому випадку, коли в центрі цього процесу знаходиться суб'єкт (людина, особа, педагог), що володіє певними способами та прийомами діяльності, котрі дозволяють здійснювати трансформацію цих досягнень. Автор виділяє різні форми трансляції культури, детерміновані засобами, що здійснюють ці функції. Особлива роль в трансляції відводиться педагогічній діяльності, так як «...педагог за багатьма параметрами, абсолютно незалежно від його волі і бажання, виступає як елемент культури; з погляду свідомо сформульованих вимог одна з важливих його педагогічних функцій – бути живим носієм визначених діяльностей і розгортати їх як зразки для наслідування при передачі іншим людям»⁷ (цит. за О. І. Мотковим).

В рамках антропологічних переконань інтерес для нас представляє концепція культурних рис⁸, що розглядає як базисні одиниці культури зразки поведінки. Цінність даної концепції для нашого дослідження полягає в тому, що розроблена в її рамках класифікаційна основа зразків поведінки містить разом з класом універсальних зразків так звані специфічні особливості; виникнення, привласнення та розгортання яких визначено унікальністю виконуваної предметної діяльності. Отже, існують культурні риси професійної педагогічної діяльності, що є базисними компонентами й умовами її ефективної реалізації.

Разом з тим слід наголосити, що, не зважаючи на відмінності в підходах до розгляду категорії «культура», загальним для них є розуміння культури як цілісного явища, центральна ланка якого – людина як суб'єкт культурного розвитку. Тому культурою можна вважати лише те з проведеного людиною, що спрямовано на саморозвиток і самовдосконалення. У зв'язку з цим, деякі дослідники⁹ вважають, що культура може бути представлена як:

⁷ Мотков О. И. Психологическая культура личности. / О. И. Мотков. // Школьный психолог. – 1999. – № 15. – С. 8-9.

⁸ Анисимов О. С. Основы общей и управленческой акмеологии. / О. С. Анисимов, А. А. Деркач. – М.; Новгород, 1995.

⁹ Гуревич П. С. Философия культуры. / П. С. Гуревич. – М., 1994. Давидович В. Е. Сущность культуры. / В. Е. Давидович, Ю. А. Жданов. – Ростов-на-Дону, 1997.

- культура видів людської діяльності (праці, дозвілля і т.д.);
- культура сфер життєдіяльності (сім'ї, виробничого колективу, міста, села і т.д.);
- культура соціальних об'єднань (робітників, колгоспників, фермерів, підприємців, міської і сільської інтелігенції і т.д.).

В рамках першого підходу й виділяється *професійна культура*, котра розуміється як проєкція загальної культури, що виявляється в системі професійних якостей і особливостях виконуваної діяльності¹⁰. При цьому самі компоненти професійної культури, виділені різними дослідниками, визначаються специфікою професійно-трудової діяльності, в рамках якої вони формуються й удосконалюються.

Так, розглядаючи культуру в рамках соціально-педагогічної діяльності варто зазначити, що вона є складовою більш широкого поняття — «імідж особи». *Імідж* досить часто розуміється як соціально-бажаний образ¹¹, тобто людина повинна володіти високими професійними якостями та приємними особистісними властивостями. Структура іміджу досить багатогранна (дзеркальний імідж особи, імідж цільової аудиторії, внутрішній імідж, візуальний імідж, аудіальний імідж, кінестетичний імідж, нюховий імідж тощо). У зв'язку з цим *професійний імідж соціального працівника* можна розглядати як збірний, узагальнений образ, що розкриває найбільш характерні для нього риси. Його *складовими* вважають:

- професійну компетентність;
- психологічну культуру (комунікабельність, доброзичливість, розвинутість вербальної сфери, ненав'язлива енергійність, уміння впливати на різні психотипи людей, тримати дистанцію, нормативність мови, уміння викликати інтерес, подобатися, соціально-психологічні характеристики професіонала тощо). Деякі дослідники¹² розглядають її як основну детермінанту уявлення про самого себе – внутрішнього іміджу фахівця;
- соціально-демографічні та фізичні дані (вік, стать, рівень освіти, наявність / відсутність фізичних дефектів);

¹⁰ Грейліх О. О. Педагогічний професіоналізм учителя у стосунках з колегами / О. О. Грейліх. // Практична психологія та соціальна робота. – №2. – 1999. – С. 45-46.

¹¹ Ушаков Б. Г. Имидж как социально-психологическая проблема. / Б. Г. Ушаков. – Екатеринбург, 1995.

¹² Абрамова Г. С. Практическая психология: [Учебник для студентов вузов]. / Г. С. Абрамова. – [Изд 6-е., перераб. и доп.] — М : Академический Проект, 2001. — 480 с. — («Gaudeamus»); Криксунова И. Создай свой имидж. / И. Криксунова.— СПб., 1997.

▪ візуальний імідж (стиль в одязі, в аксесуарах, акуратна зачіска, обмеження у використуванні прикрас і косметики)¹³.

Особливої уваги заслуговує формування саме *психологічної культури*, необхідність якої обумовлена реальними потребами в оновленні не стільки змісту, скільки форм і методів соціальної роботи.

Щодо визначення *професійної психологічної культури*, то в роботі А. Б. Орлова дається визначення професійної психологічної культури педагога: «Справжня психологічна культура ... припускає культуру ... переконань, переживань, уявлень і впливів, що виявляється у відношенні і до самого себе (перш за все!)... Така культура є результатом поступового подолання і зживання невротичних (тобто неавтентичних, ілюзорних) компонентів власного внутрішнього світу в різного роду психотерапевтичних по своїй суті практиках»¹⁴. Таким чином, психологічна культура в такому розумінні постає в сукупності таких компонентів: переконання, переживання, уявлення про самого себе (рефлексія), педагогічні впливи.

Якщо розглядати психологічну культуру з позицій філософії культурології¹⁵, то слід виділити такі її компоненти, як: норми, знання, значення, цінності, символи. Розглянемо їх у руслі формування психологічної культури соціального педагога.

Так, культурні норми пов'язані з формуванням нормативності поведінки соціального педагога, його соціально-рольовими функціями, соціальними очікуваннями і т.д. В той же час із засвоєнням норм пов'язана така спадщина психологічної культури як забобони, соціальні стереотипи, що виявляються в свідомості, підсвідомості, поведінці фахівця та потребують відповідного пропрацювання.

Психологічні знання соціального педагога як результат процесу пізнання самого себе, інших і як результат розвитку психологічної науки, виражаються в його уявленнях, поняттях, теоріях. Вони можуть бути як науковими, засвоєними в процесі отримання професійної освіти, так і життєвськими, буденними, як практичними, так і теоретичними.

Культурним засобом з'єднання зі світом за допомогою знаків для будь-якої людини, в тому числі і для соціального педагога, виступають значення. Вони виражаються в

¹³ Ушаков Б. Г. Имидж как социально-психологическая проблема. / Б. Г. Ушаков. – Екатеринбург, 1995.

¹⁴ Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики: пособие для студентов психологических факультетов. / А. Б. Орлов. – И., 1995. – С. 146.

¹⁵ Гуревич П. С. Философия культуры. / П. С. Гуревич. – М., 1994.

соціально-психологічних образах, умовних знаках, жестах і словах, одязі і т.д., що засвоюються в процесі набуття практичного досвіду.

Символи у сфері соціально-педагогічної діяльності можуть бути об'єктом розгляду з погляду різних форм прояву насамперед в психічній діяльності (казки, сновидіння, метафори і т.д.), їх трактування, додавання їм особового значення та впливу на соціальну діяльність людини.

Цінності є одним з найскладніших компонентів психологічної культури як в плані визначення, так і в плані їх засвоєння фахівцем. Саме вони співвідносяться не з істиною, а з уявленням про ідеал, соціально бажаний, нормативний.

При формуванні психологічної культури фахівця необхідно орієнтуватися і на її складові. Найбільш поширеною класифікацією *складових психологічної культури особи*¹⁶, можна вважати класифікацію, що включає такі компоненти:

1. Психологічна грамотність.
2. Психологічна компетентність.
3. Ціннісно-смісловий компонент.
4. Рефлексія.
5. Культуротворчість.

Вони можуть бути предметом розгляду, діагностики, а також параметрами, що визначають мету та задачі соціально-педагогічної освіти. Розглянемо їх детальніше.

Психологічна грамотність є «азами» психологічної культури, з яких починається її засвоєння з урахуванням віку, індивідуальних, національних та інших особливостей. Психологічна грамотність передбачає оволодіння психологічними знаннями (фактами, уявленнями, поняттями, законами і т.д.), уміннями, символами, правилами і нормативами у сфері соціально-педагогічного спілкування, соціальної поведінки, соціально-педагогічної діяльності і т.д.

Психологічна грамотність може виявлятися в кругозорі соціального педагога, його ерудиції, обізнаності з приводу різноманітних явищ психіки клієнтів як з погляду наукового знання, так і з погляду життєвого досвіду, взятого з традицій, звичаїв, безпосереднього спілкування з іншими людьми, почерпнутого із засобів масової

¹⁶ Грейліх О. О. Педагогічний професіоналізм учителя у стосунках з колегами / О. О. Грейліх. // Практична психологія та соціальна робота. – №2. – 1999. – С. 45-46; Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры школьника / Л. С. Колмогорова. // Вопросы психологии. – 1999. – № 1. – С. 85; Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики: пособие для студентов психологических факультетов. / А. Б. Орлов. – И., 1995.

інформації і т.д. Психологічна грамотність соціального педагога припускає оволодіння ним системою знаків і їх значень, способами соціально-психологічної діяльності, зокрема, способами соціально-психологічного пізнання.

Однак для того, щоб культура стала найбільшим резервом досвіду та цінностей, соціальному працівнику мало мати професійні знання, уміння та навички, бути психологічно грамотним. Він повинен стати на шлях саморозвитку, самовиховання, що є основною детермінантою психологічної культури. Саме в процесі самотворчості відбувається злиття суб'єкта з культурою, вбирання її, виділення себе в ній, включення в культуротворчість.

Водночас, наше уявлення про психологічну грамотність в цілому узгоджується з характеристикою, даною Є. О. Климовим¹⁷: психологічна грамотність – це мінімальний необхідний рівень розвитку психологічної культури.

Психологічна культура крім того включає як *освіченість* (навченість і вихованість) в області соціальної психології, так і основні параметри соціального становлення особи. Це відповідає початковому розумінню терміну «культура» («пайдейя»), прийнятому ще в Стародавній Греції. Причому, психологічна культура соціального педагога не може розглядатися зовні контексту тієї соціальної культури, в якій він виріс і в якій він живе та працює. Слід пам'ятати, що вона містить в собі риси як загальнолюдської, так і національної, соціально-стратової культури, «вичерпуючи» її надбання у просторі та часі.

Тобто, в «живому реальному процесі» професійне виступає в єдності із загальнокультурними та соціально-етичними проявами особистості соціального працівника¹⁸. Дослідження показують, що така єдність є вираз *гуманітарної психологічної культури*, що характеризує цілісність образу фахівця.

Гуманітарна психологічна культура характеризує, по-перше, внутрішнє багатство особи, рівень розвитку духовних потреб і здібностей, а по-друге, рівень інтенсивності їх прояву в творчій практичній діяльності. За найглибшою своєю суттю гуманітарна культура виражає гуманістичні ціннісні орієнтації особи. Згідно з О. С. Анісімовим¹⁹, гуманітарну культуру соціального працівника можна розглядати як оптимальну сукупність загальнолюдських ідей і цінностей, професійно-гуманістичних орієнтацій і

¹⁷ Климов Е. А. Введение в психологию труда. / Е. А. Климов. – М.: МГУ, 1988.

¹⁸ Газман О. С. Воспитание: цели, средства, перспективы / О. С. Газман. // Новое педагогическое мышление. – М. 1989. – С. 221-237

¹⁹ Анисимов О. С. Основы общей и управленческой акмеологии. / О. С. Анисимов, А. А. Деркач. – М.: Новгород, 1995.

якостей особи, універсальних способів пізнання та гуманістичної технології соціально-педагогічної діяльності.

Вивчення біографій видатних педагогів і психологів минулого (П. П. Блонського, Я. А. Коменського, А. С. Макаренка, І. Г. Песталотці, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, С. Т. Шацького та ін.) показує, що саме їх гуманітарна культура, котра виявлялася в широкій освіченості, інтелігентності та високому відчутті обов'язку та відповідальності служила основою зародження гуманістичних ідей, які проривали замкнуте коло звичних соціально-педагогічних та психологічних уявлень і піднімали теорію психолого-педагогічної науки на новий рівень розвитку. Щонайвищі результати в соціально-педагогічній діяльності тому зв'язані, як це не парадоксально, з подоланням професійної обмеженості, здатністю розглядати вузькопрофесійні питання з найбільш широких філософсько-методологічних і соціально-культурних позицій.

Іншими словами, гуманітарна культура — це перш за все гармонія культури знання, культури відчуттів, спілкування і творчої дії. Саме наявність такої культури дозволяє фахівцю вивчати та діагностувати своїх клієнтів, розуміти їх, вводити в світ духовної культури, організовувати духовно насичену діяльність, формувати соціально-ціннісні орієнтації. Таким чином, високий рівень професіоналізму психолога, його психологічної культури не можливий без освоєння фундації культурної інформації.

XXI століття представлялося Д. С. Ліхачеву²⁰ як століття розвитку гуманітарної культури, культури доброї і виховуючої, що закладає свободу вибору професії і застосування творчих сил. На жаль, останнім часом спостерігається розрив часового зв'язку між поколіннями в психологічній культурі, причини якого та основні лінії ще належить вивчити. Залишається також проблематичним питання: хто повинен вирішувати, що взяти в майбутнє молодому поколінню — те, що вважають потрібним їх вихователі, вчителі або те, що вони виберуть самі?

В характеристиці *психологічної компетентності*, як ще однієї складової психологічної культури, ми дотримуємося визначення компетентності, даного в роботі М. О. Холодною: «Компетентність — це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяє приймати ефективні рішення у відповідній області діяльності»²¹.

²⁰ Ліхачев Б. Т. Педагогика: [Курс лекцій]. / Б. Т. Ліхачев. — М., 1998.

²¹ Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. / М. А. Холодная. — М., 1997. — С. 369.

В роботах фахівців соціальної сфери розглядаються окремі сторони компетентності: компетентність в спілкуванні (Л. А. Петровська, Ю. М. Ємельянов), інтелектуальна компетентність (М. О. Холодна) і т.д.

Основна відмінність психологічної грамотності від компетентності полягає, на наш погляд, в тому, що грамотна людина знає, розуміє (наприклад, як поводитися, як спілкуватися в тій або іншій ситуації), а компетентна – реально й ефективно може використовувати знання у вирішенні тих або інших проблем²². Тому задача розвитку компетентності майбутнього соціального педагога – не просто більше та краще знати людину, а включення цих знань в «соціально-психологічну практику» життя.

Ціннісно-смісловий компонент психологічної культури соціального працівника є сукупністю особистісно-значущих і особистісно-цінних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, позицій, відносин, вірувань в області соціальної психіки людини, її діяльності, взаємостосунків з оточуючими.²³ Цінність на відміну від норми, нормативу припускає вибір і тому саме в ситуаціях вибору найбільш яскраво виявляються характеристики, що відносяться до ціннісно-сміслового компоненту культури людини.

Рефлексія є відслідковуванням соціальним працівником мети, процесу та результатів соціально-педагогічної діяльності щодо привласнення психологічної культури, а також усвідомлення ним тих власних внутрішніх змін, які відбуваються.

Культуротворчість означає, що людина вже в дитячому віці є не тільки творінням культури, але і її творцем. Об'єктом соціально-психологічної творчості можуть виступати соціальні образи і мета, соціальні символи і поняття, соціальні вчинки і відносини, соціальні цінності і переконання.

Згідно з дослідженнями І. О. Моткова, «психологічна культура високого рівня» включає комплекс усвідомлено розвинених спеціальних прагнень (тенденцій, потреб, орієнтацій), що першопочатково властиві людині та забезпечують реалізацію її природних здібностей; набір відповідних цим прагненням і здібностям прижиттєво розвинутих умінь і видів поведінки, що стійко та щодня виявляються»²⁴. До культурно-психологічних поведінкових проявів, на які варто звернути увагу при формуванні психологічної культури фахівця, дослідник відносить:

²² Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования [Электронный ресурс] – Доступ к ресурсу: http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_3/at14.html

²³ Мещеряков Б. Г. Введение в человековедение. / Б. Г. Мещеряков, И. А. Мещерякова. – М., 1994.

²⁴ Мотков О. И. Психологическая культура личности. / О. И. Мотков. // Школьный психолог. – 1999. – № 15. – С. 8-9.

- регулярно здійснюване самопізнання, самоаналіз своїх особових і поведінкових особливостей, в результаті якого починають усвідомлюватися свої життєві призначення, утворюється та підтримується конструктивне самоставлення, самооцінка. Вони реально допомагають жити, ставити здійсненню мету та задачі, спрямовувати конкретні зусилля у відповідне своїм схильностям і перевагам русло, бути самим собою;
- конструктивне спілкування з ближніми та далекими людьми, котре допомагає продуктивному вирішенню особистих, ділових і суспільних питань;
- добра саморегуляція своїх емоцій, дій і думок – розвинуті прагнення й уміння підтримувати переважно позитивний емоційний тон, зберігати спокій в стресових ситуаціях, створювати та підтримувати позитивні особові установки та відносини, зберігати здоровий глузд і мудрість в конфлікті з людьми, проявляти гнучкість мислення при рішенні складних задач, підтримувати гармонійний, різноманітний та адаптивний необхідний, спосіб життя і т.п.;
- достатньо гармонійно організована творчість – наявність своєї цікавої творчої справи, виконуваної частіше всього в ігровому та процесуальному стилі, з помірним вкладенням зусиль і часу (є ж й інші важливі та адаптивно необхідні види діяльності);
- конструктивне ведення своїх справ, для якого характерне реалістичне планування, як правило, доведення початої справи до кінця; уміння, якщо це відповідає умовам, що змінилися, відмовитися від нереальної мети та сформулювати нову, більш здійсненню мету; вміння працювати достатньо систематично, а не імпульсно, з відпочинком і переключенням на інші види діяльності, і т.п.;
- гармонізуючий саморозвиток – наявність мети та діяльності щодо самовиховання особових установок і поведінки, що гармонізує бажання, емоції, думки й уявлення про себе, людей, навколишній світ, природу, відносини до них, поліпшуючи весь наш спосіб життя.

Таким чином, підсумовуючи вище означене можна констатувати, що для надання соціальним працівником компетентної допомоги необхідно, щоб у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі він:

- був включений в культуротворчість (гуманітарна культура);
- орієнтувався на гуманістичні принципи як ціннісно-смісловий компонент;
- рефлексивно вивчав індивідуальні особливості клієнтів, погоджував педагогічні вимоги з його суб'єктивним досвідом;

- компетентно проявлял свою психологічну грамотність;
- володів комплексом професійних умінь (психологічна компетентність);
- прагнув власного особового зростання, тобто володів високим рівнем психологічної культури.

Тоді рівень психологічної культури можна усвідомлено підвищувати з допомогою спеціально на неї спрямованих процесів розвитку і саморозвитку. А це вимагає для своєї підтримки і підвищення практично щоденних, але помірних зусиль, розвитку позитивних особистісних установок, позитивного мислення і поведінки.

Література

1. Абрамова Г. С. Практическая психология: [Учебник для студентов вузов]. / Г. С. Абрамова. – [6-е изд., перераб. и доп.] — М : Академический Проект, 2001. – («Gaudeamus»)
2. Анисимов О. С. Основы общей и управленческой акмеологии. / О. С. Анисимов, А. А. Деркач. – М.; Новгород, 1995.
3. Газман О. С. Воспитание: цели, средства, перспективы / О. С. Газман. // Новое педагогическое мышление. – М. 1989. – С. 221-237.
4. Грейліх О. О. Педагогічний професіоналізм учителя у стосунках з колегами / О. О. Грейліх. // Практична психологія та соціальна робота. – №2. – 1999. – С. 45-46.
5. Гуревич П. С. Философия культуры. / П. С. Гуревич. – М., 1994.
6. Давидович В. Е. Сущность культуры. / В. Е. Давидович, Ю. А. Жданов. – Ростов-на-Дону, 1997.
7. Климов Е. А. Введение в психологию труда. / Е. А. Климов. – М.: МГУ, 1988.
8. Колесник Н. П. Влияние психологической культуры педагога на личностный рост ребенка. [Электронный ресурс] / Н. П. Колесник. – Доступ к ресурсу: <http://old.prosv.ru/metod/egorova/4.html>
9. Колмогорова Л. С. Сравнительное изучение элементов психологической культуры студентов педвуза и старшеклассников / Л. С. Колмогорова, Д. В. Каширский. // Педагог. – № 6. – Барнаул, 1998. – С. 100-108
10. Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры школьника / Л. С. Колмогорова. // Вопросы психологии. – 1999. – № 1. – С. 85.
11. Криксунова И. Создай свой имидж. / И. Криксунова. — СПб., 1997.

12. Кузнецова Т. Ф. Культура: теории и проблемы. / Т. Ф. Кузнецова, В. М. Межуев, Н. О. Шайтанов. – М., 1995.
13. Лихачев Б. Т. Педагогика: [Курс лекций]. / Б. Т. Лихачев. – М., 1998.
14. Мартыненко О. В. Психологические аспекты формирования имиджа практического психолога [Электронный ресурс] / О. В. Мартыненко. – Доступ к ресурсу: <http://old.prosv.ru/metod/egorova/6.html>
15. Мещеряков Б. Г. Введение в человековедение. / Б. Г. Мещеряков, И. А. Мещерякова. – М., 1994.
16. Мотков О. И. Психологическая культура личности. / О. И. Мотков. // Школьный психолог. – 1999. – № 15. – С. 8-9.
17. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики: [пособие для студентов психологических факультетов]. / А. Б. Орлов. – И., 1995.
18. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования [Электронный ресурс] – Доступ к ресурсу: http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_3/at14.html
19. Ушаков Б. Г. Имидж как социально-психологическая проблема. / Б. Г. Ушаков. – Екатеринбург, 1995.
20. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. / М. А. Холодная. – М., 1997.